

Salgın Yasaklarının Liberteryen Savunusu

Mehmet Kocaoğlu*

Öz

Salgınlar tarih boyunca görülmüştür. Zorunlu maske, aşı, karantina, para cezası, kamu hizmetlerinden mahrum bırakma ve sokağa çıkma yasağı salgınla mücadelede kullanılan kamu politikası araçlarıdır. Devletin salgınla mücadele için zor kullanımını içeren bu tür araçlara başvurma salgın olgusunu siyaset felsefesinin merkezi temalarından biri haline getirmiştir. Devletin zor kullanımı söz konusu olduğunda buna ilişkin en önemli felsefi tepki liberteryenizmden gelmektedir. Bu çalışmanın amacı liberteryenizm lensini kullanarak salgın dönemindeki kamu politikalarını analiz etmektir. Bu sebeple çalışmada ilk olarak salgında zor kullanımını içeren kamu politikalarının doğası irdelenmektedir. İkinci olarak, liberteryenizmin temel unsurları, ilkeleri ve argümanları tanıtılmaktadır. Üçüncü olarak, liberteryen sağlık anlayışının üzerine inşa edildiği 'zarar ilkesi' incelenmektedir. Dördüncü olarak, liberteryen sağlık perspektifi analiz edilmektedir. Çalışmada son olarak salgınla mücadelede minimal düzeyde zor kullanımına dayalı liberteryen perspektif irdelenmektedir. Bu çalışma, salgın dönemlerinde zor kullanımına dayalı kamu politikalarının liberteryen savunusunun mümkün olduğunu ve bu savununun erdemle ilişkili örtük bir telosu içerdiğini iddia etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Salgın, Kamu Politikası, Liberteryenizm, Zarar İlkesi.

A Libertarian Defense for Pandemic Prohibitions

Abstract

Various epidemics have been experienced throughout history. Mandatory mask wearing, vaccination, quarantine, fines, deprivation of public services, and curfew are public policy tools used to deal with the epidemics. The state's use of such tools that involve the use of force to deal with the epidemic has made the phenomenon of epidemic one of the central themes of political philosophy. When it comes to the use of force by the state, the most important philosophical objection to this comes from libertarianism. The aim of this study is to analyze public policies during the epidemic period by using the lens of libertarianism. For this reason, the study first examines the nature of public policies that involve the use of force by the state during the epidemic. Secondly, the basic elements, principles, and arguments of libertarianism are introduced. Thirdly, the 'harm principle' on which the libertarian understanding of health is built is examined. Fourthly, the libertarian health perspective is analyzed. Finally, the libertarian perspective based on the use of minimal force in the fight against the epidemic is examined. This study argues that a libertarian defense for public policies based on the use of force during epidemic periods is possible and that this defense contains an implicit telos related to virtue.

Keywords: Epidemic, Public Policy, Libertarianism, Harm Principle.

*Doç. Dr. | Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü | mehmet.kocaoglu@selcuk.edu.tr
ORCID: 0000 0002 1104 4223 | DOI: 10.36484/liberal.1590910
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 30, Sayı: 117, Kış 2025, ss. 25-44.
Gönderim Tarihi: 25 Kasım 2024 | Kabul Tarihi: 21 Şubat 2025

Giriş

Salgın hastalıklar insanlık tecrübesinin bir parçasıdır. Salgın hastalıkların iktisadi, siyasi ve sosyal hayatın geneli üzerinde yıkıcı zararlara sebebiyet verdiği bilinmektedir. Bu yüzden salgının bireysel ve toplumsal hayatın çeşitli katmanlarında sebep olduğu zararları asgari düzeye indirmek için zor kullanımını içeren çeşitli kamu politikası araçlarının kullanımı söz konusudur. Maske, aşı, karantina, para cezası, kamu hizmetlerden yoksun bırakma ve sokağa çıkma yasağı bu araçlar arasındadır. Kamu politikasının uygulanmasında kullanılan bu araçların ortak noktası devletin zor kullanımını içermeleridir. Zor kullanımının söz konusu olduğu yerde hak ve özgürlüklere dayalı birey özerkliği bundan olumsuz etkilenir. Birey özerkliğine yönelik en güçlü savunuyu liberteryenizmden gelmektedir.

Son yıllarda yaşanan Covid-19 pandemisiyle mücadelede yukarıda zikredilen araçların hemen hemen hepsi hem dünyada hem de Türkiye’de kullanılmıştır. Pandeminin başlamasıyla birlikte ilk önce maske insanların hayatına girmiş ardından bulaşıcı hastalığa yakalananlar karantinaya alınmış daha sonra zorunlu aşı uygulanmaya başlamıştır. Zorunlu maske uygulamasına uymayanlara para cezası kesilmesi de söz konusu olmuştur. Zorunlu maske, aşı ve karantina uygulamalarına uymayanların bazı kamu hizmetlerinden mahrum bırakılması sıklıkla başvurulmuş araçlardan biri olmuştur. Salgın, felaket düzeyine yaklaştığında ise sokağa çıkma yasağı, salgını durdurmak üzere bir kamu politikası olarak kullanılmıştır.

Bireyler, zor kullanımını içeren bu kamu politikalarına çeşitli şekillerde tepki vermiştir. Kimileri bu kamu politikalarına harfi harfine uyarken kimileri bunlara uymamak için direnmiştir. Bu kamu politikalarına uymak noktasında direnç gösterilmesinin ardında birden çok faktör vardır. Bu faktörlerden bir tanesi bireylerin bu kamu politikalarının dayandığı zor kullanımını meşru görmemeleridir. Zor kullanımının meşru görülmemesi devlete ve uyguladığı politikalara itaat etmeme refleksinin gelişmesinde etkili olmuştur. Bu refleks göstermektedir ki salgın dönemlerinde kullanılan zora dayalı kamu politikalarını meşru göstererek bireyleri itaat etmeye sevk edecek haklı gerekçelerin sunulması gerekmektedir. Salgın yasaklarını içeren kamu politikalarını liberteryenizmin temel ilkeleri, unsurları ve argümanları üzerinden savunmak mümkündür.

Türkiye’de liberteryenizmle ilgili çalışmalar (Barnett 2007; Can 2007; Gürpınar 2009; Taner 2013; Taner ve Yayla 2018; Yaman 2017; Çamlı ve Yoruldu 2021; Can 2021; Yaman ve Tarhan 2021; Kalkan ve Güzgü 2023; Kırılı Baydur

2023; Didin 2024) liberteryenizmin temel felsefi ilkelerine ve argümanlarına odaklanmaktadır. Bu çalışma ise liberteryenizm lensini kullanarak salgın dönemindeki kamu politikalarını analiz etmeyi hedeflemektedir. Bu sebeple çalışmada ilk olarak salgında devletin zor kullanımını içeren kamu politikalarının doğası irdelenmektedir. İkinci olarak, liberteryenizmin temel unsurları, ilkeleri ve argümanları tanıtılmaktadır. Üçüncü olarak, liberteryen sağlık anlayışının üzerine inşa edildiği 'zarar ilkesi' incelenmektedir. Dördüncü olarak, liberteryen sağlık perspektifi analiz edilmektedir. Çalışmada son olarak salgınla mücadelede minimal düzeyde zor kullanımına dayalı liberteryen perspektif irdelenmektedir. Bu çalışma, salgın dönemlerinde zor kullanımına dayalı kamu politikalarının liberteryen savunusunun mümkün olduğunu ve bu savunun erdemle ilişkili örtük bir telosu içerdiğini iddia etmektedir.

Salgında Devletin Zor Kullanımı

Yaygın salgın hastalıklar insanlara ciddi zararlar vermektedir. Salgın hastalıklar sadece bireysel bir sağlık problemi değildir; aynı zamanda son yıllarda yaşanan pandeminin gösterdiği üzere salgın hastalıkların iktisadi, siyasal ve sosyal alanın geneline sirayet eden çok olumsuz etkileri vardır. Salgın hastalıklar nedeniyle iktisadi hayat neredeyse durma noktasına gelip siyasal alanda anlaşmazlıklar derinleşip siyasal iş birliği zarar görürken sosyal alanda da güven erozyonu yaşanmaktadır.

Salgın hastalıklarla ve olası yıkıcı etkileriyle mücadelede çeşitli araçların kullanılması söz konusudur. Zorunlu aşı, karantina, sokağa çıkma yasağı, para cezası ve bazı kamu hizmetlerinden mahrum bırakma devlet tarafından sıklıkla başvurulmuş araçlar arasındadır. Salgın hastalıkla mücadelede kullanılan ilk araç, zorunlu aşı uygulamasıdır. Boğmaca, kızamık, kabakulak, suçiçeği, hepatit gibi bulaşıcı hastalıklarla mücadelede zorunlu aşı uygulaması söz konusudur. Dünyada ve Türkiye'de son yıllarda aşı karşıtlığı yükseliş trendi içerisine girmiş durumdadır (Yorulmaz ve Karadeniz, 2022:23). Zorunlu aşıları şüpheli görenlerin aşı olmamak yönünde bir tercihte bulunduğu gözlenmektedir. İnsanların zorunlu aşı uygulamalarına şüpheyle bakması çok çeşitli sebeplere dayanmaktadır; daha önceki deneyimler, aşının güvenliği, sağlık çalışanlarının tavrı, ideolojik görüşler, sosyal önyargılar, bilgi kirliliği bu sebepler arasında sayılabilir (Hayat-Öktem vd., 2023:207-208). Zorunlu aşı uygulamasının ardında yatan amaç hem bireye hem de topluma zarar veren hastalıkların yayılmasını engelleme ve ortadan kaldırmaktır.

Salgınla mücadele kapsamında bazı ülkelerde salgınla mücadele etmek adına aşı uygulamaları zorunlu hale getirilmekte olup aşı olmayanların eği-

tim, toplu ulaşım başta olmak üzere çeşitli kamu hizmetlerinden yoksun bırakılması yaygındır. Aşı olmadığı için kamu hizmetlerinden yoksun bırakma çocuk ve yetişkinleri kapsayacak şekilde uygulanmaktadır. Çocukların okula kaydedilmesinde aşı kartı istenirken gerekli aşıları yaptırmamış çocukların okula kayıtlarının yapılmaması yönünde idari bir eylem tesis etmek dünyada gittikçe yaygınlık kazanmaktadır. Salgın zamanında aşı olmamış yetişkin insanların toplu ulaşımından faydalanmaları çeşitli teknolojik araçların kullanımıyla engellenmesi de bu kapsamda bir örnektir. Benzer şekilde salgın zamanlarında aşı yaptırmamış yetişkinlerin restoran, kafe, kütüphane, banka gibi kamusal alanlara erişimleri kısıtlanmaktadır.

Salgınla mücadelede kullanılan bir başka araç ise karantina uygulamasıdır. Karantina uygulamasında hastalığa yakalanan kişinin yakalandığı hastalığın tedavisi için uygun görülen minimum süreyi toplumsal hayattan izole olarak tek başına geçirmesi esastır. Karantina uygulaması bir nevi salgın hastalığa yakalanmış özneyi toplumsal hayattan tecrit ederek toplumun geri kalan üyelerini korunmayı hedeflemektedir. Hastalığı taşıyan öznenin istese de istemese de karantina süresini izole olarak tamamlaması çeşitli teknolojik yeniliklerin de yardımıyla sıkı bir şekilde kontrol edilmektedir.

Salgını engellemek ve bitirmek üzere kullanılan bir diğer araç ise sokağa çıkma yasağıdır. Bu uygulama, özellikle salgın çok vahim sonuçlara sebep olacak seviyeye ulaşmış ise kullanılan bir araçtır. Sokağa çıkma yasağı kapsamında istisna tutulan kişiler hariç olmak üzere toplumun tüm üyelerinin sokağa çıkmaları devlet tarafından aksi belirtilene kadar yasaklanmaktadır. Bir başka deyişle bu yasak, insanın sosyal bir varlık olarak ev hanesi üyeleri dışında toplumun diğer üyeleriyle olan yüz yüze etkileşimi ve iletişimini bitiren bir boyuta sahiptir. Bir nevi bireyin toplanma, birleşme, seyahat, ticaret, çalışma başta olmak üzere pek çok özgürlüğünün zor kullanma tekeline sahip devlet tarafından belli bir süreyle askıya alınması söz konusudur.

Zorunlu aşı, karantina, kamu hizmetlerinden mahrum bırakma ve sokağa çıkma yasağı gibi uygulamalar toplumun belli kesimleri tarafından meşru ve yerinde uygulamalar olarak görülürken bazı kesimler ise salgınla mücadelede bu tür zoru içeren kamu politikalarının meşru olmadığını dile getirmektedirler. Zor kullanımını içeren politikaları meşru ve haklı görenler açısından herhangi ahlaki ve felsefi bir problem bulunmazken bu uygulamaları ahlaki ve felsefi olarak meşru görmeyenler çeşitli argümanlara işaret etmektedirler. Zor kullanımına dayalı politikaları meşru görmeyenlerin argümanlarının bir kısmı insan özerkliği ve hakları gibi felsefi gerekçelere dayanırken bir kısmı

da aşı güvenliği, karantinanın etkililiği ve sokağa çıkmanın fonksiyonu gibi pratik gerekçelere dayanmaktadır.

Yukarıda bahsedilen salgınla mücadelede kullanılan kamu politikası araçlarının hepsinde bulunan ortak nokta ahlaki, felsefi ve hukuki gerekçelerinin zora dayanıyor olmasıdır. Yani bireyin bu politikalara uymaması durumunda katlanacağı bir maliyet söz konusudur. Bu maliyet, bireyin hak ve özgürlüklerini kullanma kapasitesine ve özerkliğine ilişkindir. Devletin salgınla mücadele için zor kullanımını içeren bu tür araçlara başvurusu ve zor kullanması, salgın hastalıkları pratik ve teorik tartışmaların nesnesi haline getirmektedir. Bir başka deyişle salgınla mücadelenin zora dayanan doğası salgın olgusunu siyaset felsefesinin merkezi temalarından biri haline getirmiştir. Devlet tarafından bireyin haklarını ve özgürlüklerini kullanmasını sınırlandıran ve yasaklayan zor kullanımı söz konusu olduğunda buna ilişkin en önemli felsefi ve ahlaki itiraz liberteryenizmden gelmektedir.

Liberteryen Yapboz: Parçalardan Bütüne

Liberteryenizmin tanımı üzerine bir uzlaşa olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Bir analogi üzerinden bu belirsizliği aşmaya teşebbüs edilebilir. Bu amaçla liberteryenizmi bir yapboza benzetmek mümkündür. Bu analogi iki işlevi yerine getirmektedir. Bu analogi ilk olarak bir yapboz gibi liberteryenizmin de içerdiği unsurlar, ilkeler ve argümanlar bir araya getirildiğinde anlaşılabilirliğini ima etmektedir. İkinci olarak bu analogi, liberteryenizmin, toplumun en küçük parçası olan bireyi esas alıp bireyden topluma giden non-holistik bir yaklaşım olarak anlaşılması gerektiğini iddia etmektedir. Bir başka deyişle liberteryenizm söz konusu olduğunda önemli olan bütün olmayıp parçalardır; parçalardan bütüne varılmaktadır. Bu yaklaşımda bütün ancak parçalar üzerinden anlam kazanmaktadır. Bu noktada liberteryenizmin niçin yapboz olduğunun açıklanması gerekmektedir. Bu sebeple liberteryenizme ilişkin tanımdan başlanmalıdır. Liberteryenizmin felsefi bir yaklaşım olarak kendi içinde birtakım felsefi örtüşmeler ve ayrışmalar içermesi sebebiyle farklı liberteryenizm versiyonlarının hepsini kapsayacak bir tanım vermek imkânsızdır. Liberteryenizmin tanımına ilişkin birçok yazar kendi perspektifinden hareketle bir tanım yapmaktadır. Bu felsefi yaklaşım kendi içinde sağ liberteryenizm, sol liberteryenizm, klasik liberalizm, katı liberteryenizm ve neo-klasik liberalizm olarak tasnif edilmektedir (Cunliffe, 2000:1-2; Brennan, 2015:34).

Klasik liberalizm özellikle birey hakları, hoşgörü, güçlü sivil toplum, serbest piyasa kavramlarına önem vermektedir. Bu yaklaşım, ekonomide müm-

kün olduğu ölçüde birey girişimciliğinin esas olduğu ve müdahaleden azade bir ortamı savunmaktadır ama yeri geldiğinde devletin ekonomiye belli bir ölçüde müdahale edebileceğini de ileri sürmektedir. Katı liberteriyenizm ise minimal devlet, negatif özgürlüklere ve haklara dayanan birey özerkliği, piyasa savunusuyla ön plana çıkmaktadır. Neoklasik liberteriyenizm ise sosyal adalete ilişkin açıkça kaygıları dillendiren bir duruştur (Brennan, 2015:35-37).

Sağ liberteriyenizmin, bireyin özerkliği, mülkiyet hakkı, minimal devlet, serbest piyasa kavramlarına ilişkin öncelikli bir vurgusu söz konusudur (Kocaoğlu, 2018). Sol liberteriyenizm ise kendi üzerinde sahipliği, sınırlı özel mülkiyeti, doğa kaynakları üzerinde ortak mülkiyeti savunan bir ideolojidir (Vallentyne vd., 2005:102). Sol liberteriyenizmdeki kendi üzerinde sahiplik ilkesinin iki kabule dayandığına dikkat çekilmektedir (Fried, 2004:66-70). Bunlardan birincisi, bireyin toplum içerisine gömülü olduğu dolayısıyla tek başına bir anlam ifade etmeyeceğidir. İkincisi ise kamusal ortak yarar adına kolektif aktörün birey üzerinde mutlak iktidarının olmadığıdır.

Yukarıda değinildiği gibi liberteriyenizme ilişkin farklı versiyonlar söz konusu olduğu için bu felsefi yaklaşımı anlayabilmek adına yapboz yapar gibi farklı unsurlar, ilkeler ve yorumların bir araya getirilmesi gerekmektedir. Yapboz bitirildiğinde liberteriyenizmin siyasi teorilere ilişkin bir eğri üzerinde liberal düşünce geleneğine yakın bir yerde konumlandırabileceğini görmek mümkündür. Bu sebeple çeşitli liberteriyenizm ekollerinin paylaştığı temel unsurlar, ilkeler ve argümanlara yapbozun parçaları olarak dikkat çekilerek liberteriyenizmin felsefi bir yaklaşım olarak anlaşılması kolaylaştırılabilir.

Bu yapbozun birinci parçası, bireyin kendi üzerinde sahipliği (self-ownership), bireyin özerkliği ve biricikliğidir. Liberteriyenizm her şeyden önce bireyin özerkliği ve biricikliğini esas almaktadır. Buna göre her insan bir diğerinden farklıdır ve kendi dilediği şekilde hayatını sürdürebilir. Bireyin kendi bedeni üzerinde sahipliği söz konusudur (Hayek, 2004:19; Hoppe, 1989:11). Bu yaklaşımda insanların diledikleri hayatı yaşayabilmeleri için hak ve özgürlüklere sahip oldukları kabul edilmektedir. Liberteriyenizm, birey hak ve özgürlüklerinin kıymetli olduğu ve bu sebeple mutlağa yakın bir ölçüde ihlal edilemez niteliğe sahip oldukları argümanına dayanmaktadır. Bu çerçevede liberteriyenizmde hak ve özgürlükler, insanları devletten, toplumdan ve toplumun diğer üyeleri ve akla gelebilecek her türlü bireysel ve kolektif aktörden gelecek tehlikelere karşı koruyacak hayati önemde bir işlevi yerine getirmektedir.

Yapbozun ikinci parçası, birey hak ve özgürlükleridir. Nozick'e (2006:21) göre bireyin hakları vardır ve hiç kimse veya grubun bunları ihlale etmeye yetkisi yoktur. Liberteriyenizme göre birey hak ve özgürlüklerinin diğer birey-

ler, toplum ve devlet tarafından ihlal edilmesi tehlikesi her zaman vardır. Liberteryenizmde negatif karakterli özgürlük anlayışı, insanların dıştan gelecek zora dayalı müdahalelere karşı korunmaları için önemli bir husus olarak kabul edilir (Hayek, 2013:50). Yani bireyin sahip olduğu geniş ve dar anlamdaki mülkiyet haklarının korunması esastır. Sadece bireylerin sahip oldukları mal varlıkları anlamında mülkiyetleri değil aynı zamanda ifade hürriyeti, seyahat hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti, ticaret hürriyetini içeren tüm hürriyetlerinin dışarıdan gelecek her türlü müdahaleye karşı korunması gerekmektedir.

Yapbozun üçüncü parçası, minimal devlet savunusudur. Liberteryenizmde göre insanların hak ve özgürlüklerini ihlal edebilecek aktörler arasında devlet ilk sıradadır (Kocaoğlu, 2014). Devletin büyümeye eğilimli bir olgu olduğu ısrarla vurgulanır (Hoppe, 2013:8). Bu sebeple liberteryenizmde mümkün olduğu ölçüde faaliyetleri sınırlanmış minimal bir devlet yeterli kabul edilmektedir. Devletin faaliyet alanları genişledikçe bireyin istediği hayatı yaşayabilme ihtimalinin azalacağı ve birey özgürlüklerinin ihlal edilme riskinin artacağı dile getirilmektedir (Rothbard, 2009a:182). Bu anlamda liberteryenizm devletin faaliyetlerini sadece güvenlik, yargı ve sözleşmelere uyulmasını sağlamakla sınırlar; bu sınırların dışına çıkan devletin ahlaki olarak meşru olamayacağı savunulur. Bu amaçla paternalistik kaygılarla bile olsa devletin faaliyet sınırlarının genişletilmesi kabul edilmez.

Yapbozun dördüncü parçası, rıza ve gönüllülüktür. Rothbard'ın (2009a:46) vurguladığı gibi özgür bir toplumda saldırmazlık esastır ve hiç kimsenin dar ve geniş anlamda mülkiyetine saldırılara izin verilmez. Hak ve özgürlüklerini ahlaki sınırlar içerisinde kullanan bireylerin karşılıklı ilişkilerini rıza ve gönüllülük esasında sürdürmeleri liberteryenizmin temel ilkelerinden biridir. İktisadi, siyasal ve sosyal alandaki tüm insani ilişkilerin rıza ve gönüllülük esasında yürütülmesi liberteryenizm için olmazsa olmazdır.

Yapbozun beşinci ve son parçası ise serbest piyasadır. Liberteryenizm açısından serbest piyasa bireyi ve haklarını koruyabilecek yegâne araçtır. Serbest piyasada tüm işlemler rıza ve gönüllülük esasında gerçekleştirildiğinden piyasanın bireyler açısından özgürleştirici ve eşitleyici bir yönü vardır (Rothbard, 2009b:77). Hayek (2012:326) serbest piyasanın insanların durumunu iyileştirdiğine dikkat çeker. Liberteryenizmde göre serbest piyasanın eğitimden sağlığa ulaşımaya alt yapıya ve barınmaya kadar tüm alanlarda rıza ve gönüllülük esasında işlemesi hem bireysel hem de toplumsal gelişmeye önemli katkıda bulunmaktadır. Bu yaklaşım açısından serbest piyasada her şey alınıp satılabilir. Friedman (2008:32) piyasanın toplumsal yapının farklı

katmanlarına yayılan zor ve baskıyı azalttığına işaret eder. Piyasa, gücü ve otoriteyi dağıttığı için bireyleri boğucu bir atmosferden korumaktadır.

Yukarıda zikredilen yapbozun parçaları bir araya getirildiğinde liberteryenizm yaklaşımıyla ve onun kurguladığı özgür toplumla karşılaşılacaktır. Bu özgür toplum bir bütünlük arz etse de her ne kadar içinde toplum kelimesi geçse de öncelik yine parçaların yani bireylerindir. Liberteyenizme göre toplum bu anlamda bireyden ve bireylerin toplamından daha büyük bir anlam ifade etmez. Birey bu perspektifte biricikliğini ve önceliğini her zaman korumaktadır. Diğer bireylerin, toplumun, devletin her eylemi bu ilkelere ve unsurlara dayalı olarak liberteryenizmin eleğinden geçmektedir. Eğitim, sağlık, ulaşım, ticaret alanında devletin almış olduğu kararlara dayanan kamu politikaları liberteryenizmin zarar ilkesi üzerinden teraziye vurulmaktadır. Bu noktada liberteryenizmin zarar ilkesini anlamak için J. S. Mill'i ve argümanlarını irdelemek gerekmektedir. Mill'in özgürlük anlayışı ve zarar ilkesi liberteryenizmin sağlık ve sağlık politikalarına ilişkin argümanlarında esas olma özelliği taşımaktadır.

Mill'in Zarar İlkesi

Mill'in zarar ilkesi liberteryenizmin en önemli unsurlarından olan özgürlükle yakından ilgilidir. Düşününün zarar ilkesini anlayabilmek için ilk olarak benimsediği özgürlük anlayışını yakından irdelemek gerekmektedir. Mill açısından başka birisine zarar vermeden bireyin her istediğini yapabilmesi özgürlüktür. Mill, özgürlükleri saymaktadır: Vicdan özgürlüğü, düşünce ve ifade özgürlüğü, birleşme ve toplanma özgürlüğü, ticaret özgürlüğü, mülkiyet edinme ve bunu istediği gibi kullanma özgürlüğü. Mill (2003:51) özgürlüklere saygı göstermeyen hiçbir toplumun özgür olarak adlandırılmayacağına işaret etmektedir. Özgür bir toplumda birey bu özgürlüklere sahip olarak ve bunları kullanarak kendi dilediği şekilde hayatını sürdürme imkânına sahip olmaktadır.

Bu özgürlüklerin önemli kabul edilmesinin sebebi Mill'e göre sağladıkları faydayla ilişkilidir. Mill, tüm hak ve özgürlükleri fayda kavramı üzerinden savunmaktadır. Düşünür, fayda kavramını özgürlük savunusunun esasına yerleştirmektedir. Bireyin dilediği hayatı sürdürmesine imkân veren hak ve özgürlükler hem bireysel hem de toplumsal gelişmeye hizmet etmektedir. Özgürlüklerin sadece bireysel faydayı maksimize ettiği düşünülmemelidir. Düşünüre göre hak ve özgürlükler aynı zamanda toplumsal faydayı da maksimize edecek bir işleve sahiptir (Mill, 2003:134).

Mill'in fayda kavramı üzerinden özgürlük savunusunu ifade özgürlüğü dolayısıyla yapmaktadır. Düşünür, hiç kimsenin toplumun genelinden farklı düşüncelere sahip bir diğer insanı susturmaya hakkı olmadığına işaret ederek farklı düşünen insanın susturulmasının toplumun geneline yapılmış bir adaletsizlik olarak görmektedir. Ona göre düşünce ve ifade özgürlüğü herhangi bir gerekçeyle ihlal edilirse bu, bireysel ve toplumsal faydaya zarar verir. Düşünür özgürlüklerin ihlal edilmesi durumunda ortaya çıkacak bireysel ve toplumsal zararı göstermek için düşünce ve ifade özgürlüğü savunusunda dört gerekçe ileri sürmektedir (Mill, 2003: 57-107).

Mill'in ilk gerekçesi toplumun yanılmazlık taslaması olarak adlandırılan önyargısıyla ilgilidir. Düşünür'e göre farklı olan herhangi bir düşüncenin bastırılması ve bu düşüncenin de doğru olması durumunda toplumdaki diğer bireyler ve genel olarak toplum yanlış olan düşüncüyü içeren yanılgılarını doğru olan düşünceyle değiştiremeyecektir. Mill, bu noktada dünya tarihinde sahip oldukları genel geçer fikirlerin doğru ve yanılmaz olduğunu söyleyen ve bu saikle farklı düşünceleri yasaklayan toplumların görüldüğüne işaret etmektedir. Ona göre toplumda yaygın olarak geçerli olan düşünceden ayrılıp farklı bir düşüncüyü savunan bir bireyin düşüncelerini yasaklamak toplumun genelinde yaygın olan düşünceleri otomatik olarak doğru kılmaz (Mill, 2003:57). Düşünür açısından farklı olan düşünceye izin verilmesi toplumda yaygın olan büsbütün yanlış düşüncenin değiştirilmesi amacına hizmet etmektedir.

Mill'in ikinci gerekçesi hakikatin doğasıyla ilgilidir. Düşünür açısından farklı olan düşünce tamamen doğru olmasa bile kısmen doğru olabilir. Farklı düşüncelerden birinin doğru, bir diğerinin yanlış olması senaryosundan farklı olarak bazen her iki düşünce de belli noktalarda doğruluk payı içerebilir. Bu yüzden farklı olan düşünceye izin verilmesi durumunda toplumda yaygın olan düşüncenin yanlış olan kısmını değiştirmek mümkün olacaktır (Mill, 2003: 97).

Mill'in üçüncü gerekçesi hakikatin etkisiyle ilişkilidir. Düşünür ifade ve düşünce özgürlüğünün kısıtlanmasının hakikatin etkisini aşındıracağını ifade etmektedir. Ona göre insanlar baskın olan düşüncüyü sorgulamadan kabul ettikleri durumda, hakikatin etkisi hükmünü yitirir. İnsanlar artık yaygın olarak kabul edilen hakikati izlemek noktasında irade göstermez (Mill, 2007: 107). Mill'in (2003:93) ifadesiyle 'ortada düşman kalmayınca öğreticiler de öğrenciler de nöbet yerinde uykuya dalar.' Bir başka ifadeyle düşünür, bir düşüncenin mutlak doğru olarak kabul edilmesinin insanları sorgulamak noktasında ataletle sürükleyeceğini ve toplumun bundan zarar göreceğini ileri sürmektedir.

Mill'in dördüncü gerekçesi dogmatiklik ile ilgilidir. Ona göre farklı düşüncenin bastırılması toplumda yaygın olan düşüncenin dogmatik bir hal almasına neden olacaktır (Mill, 2003:108). Toplumda yaygın şekilde kabul gören bir düşüncenin farklı düşüncelerle sınanması toplumda yaygın olarak kabul gören düşünceye canlılık getirecektir. Düşünür açısından toplumda yaygın olarak kabul gören düşünce taraftarlarının, farklı olan düşüncedeki argümanları bilmek ve bu argümanları yanlışlamak ödevi bulunmaktadır.

Mill'in düşünce ve ifade özgürlüğüyle ilişkili fayda esasındaki savunusu diğer hak ve özgürlükler için de geçerlidir. Bu sebeple bireyin hak ve özgürlüklerinin haksız ihlaller karşısında savunulması elzemdir. Düşünür, birey hak ve özgürlüklerinin sıklıkla devlet ve toplumlar tarafından ihlal edildiğine dikkat çekmektedir. Bireyin hak ve özgürlüklerine yönelik ihlaller sadece devlet tarafından yapılmaz aynı zamanda toplum da özgürlükleri ihlal eden bir yapıdır. Devlet ve toplum bireyi yaygın olarak kabul edilen düşünceler cendesine sokabilir. Mill (2003:40) buna 'toplumsal zorbalık' adını vermektedir.

Toplumsal zorbalık sebebiyle insanların boğucu bir atmosferde özgür bir şekilde yaşamaları mümkün olmaz. Toplumun bireylere dayattığı ve yaygınlaşan sıradanlığın bireyin özerkliğini yok etmesi büyük bir tehlikedir. Düşünürün ifadesiyle 'insanlar koyun değildir. Hatta koyunlar bile ayırt edilmez şekilde birbirinin aynısı değildir' (Mill, 2003:129). Mill, bireyin toplumsal sıradanlık tarafından ezilmesiyle hem bireysel hem de toplumsal gelişimin duracağını ısrarla vurgulamaktadır. Bu sebeple ona göre bireyin özerkliğine zarar veren bireysel ve kolektif eylemlerin sınırlandırılması gerekir.

Birey hak ve özgürlüklerinin garanti edildiği atmosferden hem birey hem toplum kazançlı çıkacaktır. Düşünür'e göre insanlığa faydası dokunacak dâhiler sadece toplumların özgür atmosferinde yetişeceğinden onları ortaya çıkaracak zemin olarak özgürlükleri koruyan bir atmosfere sahip olmak gereklidir (Mill, 2003:124-126). Toplumsal zorbalığın önlenmesi adına birey hak ve özgürlüklerinin hangi durumlarda meşru bir şekilde sınırlandırabileceği sorusunun cevabı Mill'in teorisinde mevcuttur.

Bireysel ve toplumsal gelişmeye faydası olan hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin Mill'in görüşleri Liberteyenizmin argümanlarını anlamak açısından önemlidir. Mill, yukarıda izah edilen fayda esasında özgürlük savunusuyla bireyi her alanda özerk bir özne olarak resmederek birey özgürlüklerinin diğer bireylerden, toplumdan ve devletten gelebilecek meşru olmayan müdahaleler karşısında korunması gerektiğini savunmaktadır. Mill (2003:47) açısından bireyin özgürlüğünü sınırlamanın tek meşru gerekçesi sahip oldu-

ğu hak ve özgürlükleri kullanarak toplumdaki diğer bireylere haklı olmayacak bir şekilde zarar vermesidir. Bu, literatürde ‘zarar ilkesi’ olarak bilinmektedir.

Mill açısından paternalist birtakım amaçlarla da olsa bireyin hak ve özgürlüklerini kullanmasına meşru olmayan gerekçelerle engel olunması kabul edilemez. Düşünür, özerk bireye kendi faydası için bile olsa müdahale edilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Mill, başkasına zarar vermemek koşuluyla bireyin istediği şekilde özgürlükleri kullanabilmesinin ve farklı bir yaşam tarzına sahip olabilmesinin bir hak olarak kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Mill’e (2003:141) göre devletin, toplumun ve toplumdaki diğer bireylerin birinci ödevi bireye zarar vermemektir. Birey hak ve özgürlüklerinin sadece ve sadece zarar ilkesi kapsamında sınırlanabileceğine dair Mill’in argümanı, sağlık olgusuna ilişkin liberteryen perspektifin temelini oluşturmaktadır.

Sağlıkla İlgili Liberteryen Perspektif

Liberteryen sağlık anlayışında bireyin özerkliği, negatif hak ve özgürlükler, zarar ilkesi, piyasa unsurlarına dayalı bir perspektifin kabul edildiği gözlemlenmektedir. Liberteyenizmin özellikle hasta hakları, biyoteknolojik yenilikler, devlet ve piyasanın sağlık alanındaki rolüne ilişkin argümanlarında yukarıda değinilen unsurlara ve ilkelere dayalı bir bakış açısı söz konusudur.

Liberteryenizme göre sağlık hakkı bireyin vücut bütünlüğüne ilişkin bağımsız bir şekilde karar alabilmesini garanti etmektedir. Bu görüş açısından sağlık alanında da birey özerkliği ilkesi geçerlidir ve kendi sağlığıyla ilgili kararları alırken tek yetkili aktör bireydir (Brennan ve Van Der Vossen, 2017:199-200). Devletin paternalist kaygılardan hareketle kamu politikalarını uygulamaya koyması bireyin özerkliğine zarar vermektedir. Bu sebeple bireyi kendisine karşı koruyan paternalistik politikalar liberteryen görüş açısından meşru görülmez. Bu yüzden yetişkin bir bireyin sağlığı söz konusu olduğunda önerilen tedaviyi reddetmesi ya da kabul etmesi kendi özgür tercihidir.

Liberteryenizm deontolojik bir perspektifle bireyi kendi içinde bir amaç olarak görmektedir. Bu yaklaşım açısından önemli olan bireyin özerkliğidir. Sağlık alanında kendi özgür iradesiyle bireyin kendi tercihlerini yapabilmesi bunun gereğidir. Birey üzerinde söz sahibi olabilecek başka bir kurumsal yapı ve organizasyonun müdahaleleri meşru kabul edilmemektedir. Liberteryenizm açısından sağlık hakkı pozitif ve paternalistik bir hak olarak kabul edilirse bireyin özerkliği dışsal aktör tarafından müdahaleye açık hale getirilir. Bu yaklaşıma göre dışsal aktör bireyin özerkliğine, biricikliğine ve tercih

yapabilme kapasitesine eninde sonunda zarar verir. Sağlık hakkını yeniden dağıtım esasında sunmak ve bireylere bu noktada yardım etmek için vergi toplayan bir devlet tam olarak bunu yapar. Oysa liberteryenler açısından bu şekilde devlet eliyle vergi toplayarak bir insanı diğer bir insana yardım etmeye zorlamak meşru kabul edilemez (Zwolinski 2018:325).

Bireyin özerkliğinin negatif hak ve özgürlükleri gerektiren bir doğaya sahip olduğu liberteryenizm tarafından kabul edilir. Sağlıkta sadece bireyin kendisini ilgilendiren bir boyuta sahip olduğunu ileri sürerek bu hakkın negatif karakterli neredeyse mutlak bir doğaya sahip olduğuna dikkat çekilir. Bu sebeple sağlık hakkının toplum, devlet ve toplumdaki diğer bireylere karışmama ödevi yüklediği savunulmaktadır. Sağlık sektöründeki tüm aktörlere düşen sorumluluk bireye durumuyla ilgili tüm bilgileri sunup çeşitli tedavi alternatiflerini sıralamaktır (Flanigan, 2017). Paternalistik amaçlarla bireyin faydasına olacak da olsa sağlık durumuyla ilgili bilgilerin saklanması, eksik ya da çarpıtılarak paylaşılması bireyin özerkliğine ve biricikliğine zarar vermektedir.

Liberteryenizm sağlık sektöründe biyoteknolojik yenilikler söz konusu olduğunda bireyin özerkliğini koruyan bir pencereden meseleye yaklaşmaktadır. Bu yaklaşıma göre bireylerin lehine bir durum yaratmaları sebebiyle biyoetik alanında yapılan yenilikler ve teknolojik gelişmelerin hukuk yoluyla engellenmesi yerine bürokratik sürecin kolaylaştırılarak teşvik edilmeleri gerekmektedir (Bailey, 2005:213). Liberteryenizm açısından bireyi genetik olarak geliştirecek yeniliklere izin verilmelidir. Bu yaklaşıma göre bu tür yenilikler söz konusu olduğunda bireylere zarar verilmemesine ve negatif dışsallıkların olmamasına dikkat etmek dışında yapılacak başka bir şey bulunmamaktadır.

Liberteryenizmde sağlıkla ilgili hizmetlerin dağıtılmasında piyasanın etkili bir araç olduğuna dair güçlü bir vurgu söz konusudur. Bu yaklaşıma göre devletin etkin şekilde bu alanda faaliyet göstermesi sağlıkla ilgili mal ve hizmetlerin fiyatlarında artışa sebep olmaktadır. Devletin sağlık hizmetlerinin sunumunda aşırı müdahaleci bir rol üstlenmesinin sağlık hizmetlerinin maliyetlerini artıran ve etkinliğini azaltan niteliğine dikkat çekilmektedir. Brennan (2015:234) devletin sağlık mesleklerine giriş ve yeni hastanelerin kurulması sürecini bürokratik engellerle zorlaştırarak bireylerin sağlık hakkı kapsamında yeterli sağlık hizmetlerine erişiminde sıkıntı yarattığına işaret etmektedir.

Liberteryenizm açısından devletin sağlık sektöründe aşırı müdahaleci tavrı en açık şekilde ilaç sektöründe gözlemlenebilir. Özellikle bu yaklaşıma göre piyasaya sürülecek ilaçların onaylanması sürecinde devletin aşırı düzenlemeci ve müdahaleci refleksi birey sağlığı açısından olumsuzluklara

sebebiyet vermektedir. Devletin karmaşık bürokratik işlemleriyle ilaçların onaylanması sürecini uzatarak ilaç fiyatlarının yükselmesine sebebiyet verdiği işaret edilmektedir. Bu durumun hastalar için çok hayati zararlarla sonuçlandığına dikkat çekilmektedir. Liberteryenler açısından ilaç firmaları riskleri deklare etmek şartıyla deneme sürecindeki ilaçlarla hastalara satarlarsa bununla hastalara zarar vermezler. Bunun aksine ilacı alıp kullanabilenler deneme sürecindeki bu ilaçtan istifade etmiş olurlar. Liberteryenlere göre devletin ilaç sektöründeki esnek olmayan düzenlemeleri bireylerin bu ilaçları kullanmasını yasaklamakta olup bireyler için telafisi zor sonuçlara sebebiyet vermektedir (Flanigan, 2018:405). Bu yüzden liberteryenizm ilaç sektöründe daha az devlet müdahalesinin olduğu bir serbest piyasanın bireyler açısından sağlık alanında daha iyi sonuçlar ortaya çıkaracağına ileri sürmektedir.

Liberteryenler açısından benzer bir durum sağlık sigortası sektöründe geçerlidir. Cochrane (1995:446) devletin özel sağlık sigortası alanında aşırı düzenlemeleri ve müdahaleleri sebebiyle farklı firmaların rekabet etmesini zorlaştırarak özel sağlık sigortası maliyetlerini arttırdığına işaret etmektedir. Bir başka deyişle devletin aşırı düzenlemeci refleksi sağlık sigortası sektöründeki maliyetlerinin müsebbibi olarak görülmektedir. Cochrane (2009:1) devletin aşırı müdahalelerinin ortadan kalkmasıyla serbest piyasanın sağlık sigortası sektöründe efektif çözümler ve alternatif sunacağını dile getirmektedir. Devletin aşırı düzenlemeleri ve müdahalelerinin azalmasıyla daha düşük maliyetlerde sağlık hizmetlerinin sağlanabileceğine işaret edilmektedir.

Liberteryenizm, biyoteknoloji, ilaç, sağlık sigortası alanlarına ek olarak organ nakli alanı söz konusu olduğunda da serbest piyasanın etkili bir araç olacağını ileri sürmektedir. Bireyin özerkliğini esas alan liberteryenizme göre vücut organlarının gönüllülük esasında serbest piyasa üzerinden işlem görmesinde ahlaken yanlış olan bir taraf bulunmamaktadır. Bir vücut organının ücretsiz olarak birisine bağışlanmasında ahlaki bir problem bulunmadığına dikkat çekerek aynı vücut organının para karşılığında satılmasının da gayriahlaki tarafı olmadığına işaret etmektedirler (Brennan ve Jaworski, 2016:10-13). Organ naklinden doğabilecek tüm yan etkiler ve sonuçlara dair bilgilendirmenin yapılması ve gönüllülüğe dayanması durumunda vücut organlarının piyasada işlem görmesinin sağlık sorunu yaşayan bireyler açısından faydalı olabileceği dile getirilmektedir.

Liberteryen sağlık anlayışında görüldüğü gibi liberteryenizmin temel odak noktası her zaman bireydir. Bireyin sağlık alanında temel haklarını ve özgürlüklerini maksimum düzeyde korumak bu yaklaşımın esasıdır. Bireyin özerkliğini kısıtlayacak, hak ve özgürlüklerini meşru olmayacak şekilde sı-

nırlandıracak her teşebbüs liberteryenizm tarafından eleştirilmektedir. Liberteryenizm açısından sağlık alanında bireyin özerkliği ve biricikliğine yönelik müdahalelerin meşru olarak görülebilmesinin tek koşulu bireyin eylemlerinin toplumda yaşayan diğer bireyler için doğrudan zararlı sonuçlara yol açmasıdır. Özellikle zarar ilkesinden hareketle salgın dönemlerinde bireyin temel haklarına yönelik sınırlamalar içeren politikaları liberteryen bir perspektiften savunmak mümkün görünmektedir.

Salgın ve Minimal Düzeyde Zor Kullanımı

Salgın döneminde uygulanan zorunlu aşı, karantina, belli kamu hizmetlerinden yoksun bırakma ve sokağa çıkma yasağı politikalarının ilk bakışta liberteryenizmle bağdaşmadığı düşünülebilir. Oysa salgın dönemindeki bu politikaları, liberteryenizmin temel unsurları ve ilkeleri üzerinden savunmak mümkündür. Yukarıda zikredilen kamu politikalarını liberteryenizm açısından meşru kılan husus, birey özerkliği, hak ve özgürlükler ile uyumlu olacak şekilde zarar ilkesi esas alınarak uygulanmalarıdır.

Bireyin özerkliği ve biricikliğinin, halk sağlığının tehlikeye girdiği durumlarda minimal düzeyde olacak şekilde sınırlanabileceği ileri sürülmektedir. Salgın dönemlerinde birey hak ve özgürlüklerinin minimal seviyede müdahaleye açık hale gelebileceği kabul edilmektedir (Brennan, 2015:76). Bulaşıcı hastalıklar toplumun geneli için çok ciddi riskler yarattığından bireyin mutlaka yakın olan hak ve özgürlüklerine müdahale liberteryenler açısından meşru hale gelmektedir. Liberteryenizm açısından kamu sağlığını muhafaza etmek amacıyla salgın dönemlerinde devletin zor kullanımına dayanan kamu politikalarıyla bireyi belli kısıtlamalara ve yasaklara uygun hareket etmeye mecbur etmesi ahlaken kabul edilebilirdir. Bunu ahlaken meşru hale getiren husus, bireyin diğerlerine zarar verecek bir eylem içerisinde bulunuyor olmasıdır.

Zarar ilkesi gereği bireyler diğerlerine zarar vermeden hak ve özgürlüklerini kullanmalıdır. Liberteryenizm açısından sağlık alanında zararın birey tarafından öngörülebilir ve bilinen bir doğaya sahip olması gerekmez. Özellikle salgın dönemlerinde bireylerin izin verilemeyecek düzeyde risk barındıran eylemleri yapmaları yasaklanabilir. Zarar ilkesi bu noktada risk kavramıyla yakın bir ilişki içindedir. Hayatın olağan akışı içerisinde insanların diğerlerine yönelik risk taşıyıcı eylemlerde bulunması kaçınılmazdır. Bu sebeple izin verilebilir risk ile izin verilemeyecek risk arasında bu noktada ayırım yapmak elzemdir. Örneğin araba kullanırken her insan sosyal hayatı paylaştığı diğer bireylere eylemleriyle zarar verme riski içerisinde hareket etmektedir. Bu tür bir risk hayatın devam edebilmesi için elzem ve izin verilebilir bir niteliğe sahip-

tir. Brennan'a (2016:4-6) göre izin verilebilir düzeyde olan risk herkesin faydasına olan bir niteliğe sahiptir. Bu noktada bu tür bir risk anlayışının kamusal ortak yarara dayanması sebebiyle komüniteryen bir tını içerdiği söylenebilir. Liberteryenizm açısından bulaşıcı hastalığa yakalanıp virüsü taşıyanlar toplumdaki diğer bireylere bu hastalığı bulaştırma riski taşımaktadır. Hastalığı bulaştırma riski diğer bireylerin en temel hakkı olan yaşam hakkı başta olmak üzere tüm hak ve özgürlüklerine zarar verebilecek bir boyuta sahiptir.

Liberteryenler salgın durumlarında salgının önlenmesi adına zorunlu maske, zorunlu aşı, karantina, kamusal hizmetlerden mahrum bırakma ve sokağa çıkma yasağı uygulamalarını bireyin özerkliğine zarar veren uygulamalar olarak görmez. Çünkü hastalığı taşıyan kişi toplumun diğer üyelerine hastalığı bulaştırarak negatif bir dışsallığa neden olmaktadır (Brennan, 2016:5-6). Liberteryenizme göre aşı, karantina, maske, sokağa çıkma yasağı toplumdaki diğer bireyleri korumaya odaklanan bir amaca hizmet etmektedir.

Liberteryenizm açısından birey hak ve özgürlüklere sahip özne olarak kabul edilmekle birlikte topluma ve toplumda yaşayan diğer bireylere karşı sınırlı düzeyde de olsa birtakım ödev ve sorumluluklara sahiptir. Bireyin diğerine zarar vermemesi bu ödevler arasında ilk sırada gelmektedir. Birey, zarar verme eylemini tek başına gerçekleştirebileceği gibi birden fazla kişiyle birlikte hareket ederek de gerçekleştirebilir. Brennan (2016:4) bireyin kolektif bir yapıya bilinçli ya da bilinçsiz şekilde dahil olarak toplumdaki diğer bireylere zarar verebileceğine işaret etmektedir. Bireyin kolektif bir grubun parçası olarak diğerlerine zarar vermekten kaçınmak noktasında da ahlaki bir ödevi vardır. Birey salgın dönemlerinde maske takmadığında, aşı olmadığında, karantinaya girmediğinde, sokağa çıkma yasağını ihlal ettiğinde kolektif bir zarar verme eylemi içerisine girmiş olmaktadır. Bu yüzden bireysel ya da kolektif bir şekilde diğerlerine zarar vermeme ahlaki ödevine uygun hareket etmemektedir. Bu noktada liberteryenizmin salgın söz konusu olduğunda bireye odaklanmakla birlikte toplumu ve toplumsal yapıyı korumaya yönelik komüniteryen anlamda bir telosa sahip olduğuna işaret etmek mümkün görünmektedir.

Flanigan (2014:8) zorunlu aşırı olmayan bireyin toplumdaki diğer bireylere yönelik ciddi zarar verme potansiyeline sahip izin verilemez bir risk kapsamında eylemde bulunduğu işaret etmektedir. Bu riskli eylemiyle birey söz konusu hastalığı kapabilir, bulaştırabilir ve toplumdaki sürü bağışıklığını azaltabilir. Bu birey bağışıklık sistemi zayıf olan bireylere ve çocuklara hastalığı bulaştırarak onlara ciddi zararlar verebilir. Flanigan'a (2014:11) göre riskin küçük olmasının bir önemi yoktur; küçük risk de ahlaken önemli kabul edilmelidir. Bir başka deyişle liberteryenizm açısından insan hayatının söz

konusu olduğu yerde rakamların bir önemi olamaz. Burada bireyin biricikliğini önceleyen örtük bir telosu satır arasında okumak mümkündür.

Liberteryenizm açısından bazı durumlarda aşının zorunlu hale getirilmesi elzem değildir. Tetanos gibi hastalıklarda aşının zorunlu hale getirilmesi savunulamaz çünkü hastalığın kendisi bulaşıcı niteliği taşımaz. Bazı durumlarda ise hastalık bulaşıcı olabilir ama bireyler arasında rıza söz konusudur. Örneğin cinsel yolla bulaşan hastalıklarda bireyler arasında bir rıza söz konusudur.

Flanigan (2014:6) açısından aşı, hastalığın yayılımını önlemek noktasında etkili olmadıkça ve bireylerin kendi müdafaasını kısıtlayan bir niteliğe sahipse zorunlu hale getirilemez. Bireyin aşı ve aşının içerdiği bileşenlere bir alerjisi varsa bu insanın kendi müdafaasını engelleyen bir durum arz etmektedir. Salgın döneminde zorunlu aşı gereklidir çünkü bulaşıcı hastalıklar sadece hastalanan kişiye yönelik bir zarar içermez aynı zamanda toplumun diğer bireylerine yönelik zarar verme boyutu içerir. Flanigan'a (2014:14) göre hastalık bulaşıcıysa, aşı, hastalığın yayılmasını engellemek noktasında gerekli ve faydalıysa, hastalığın bulaşma riskinden bireyin kendi sorumlu değilse, aşı insanın kendi nefsi müdafaasına zarar vermiyorsa aşının zorunlu olmasında ahlaken yanlış olan bir şey bulunmamaktadır.

Liberteryenler açısından burada kilit nokta bireyin özerkliğine zarar ilkesinden hareketle yapılacak müdahalenin ciddi somut gerekçelere dayanması ve minimal düzeyde olmasıdır (Brennan, 2016:2-3). Liberteryenizm salgın dönemlerinde bile olsa devlete birey üzerinde açık çek vermek istemez. Salgın, toplumun büyük bir kısmı için çok kesin bir şekilde yıkıcı sonuçlar yaratıyorsa, felaket düzeyine ulaşmışsa ve alınacak önlemlerin hastalığı durduracağı yönünde sağlam emareler mevcutsa bu durumda devletin maske, aşı, karantina, kamu hizmetlerinden yoksun bırakma ve sokağa çıkma yasakları ahlaken meşru bir zemine dayanmaktadır.

Liberteryenizm her alanda paternalistik uygulamalara karşı çıkan bir yaklaşımdır (Sandel, 2022:92). Liberteryenizmin bu salgın yasaklarını meşru olarak görmesi paternalistik devlet uygulamalarını da onayladığı anlamına gelmemektedir (Flanigan, 2014:16-17). Bu yasaklar devletin sağlık alanında uyguladığı diğer yasaklar arasında bir fark vardır. Salgın yasaklarıyla bireyin topluma yönelik negatif dışsallığını engellemek esastır. Oysa sigara, tuz, şeker vb. maddelerinin tüketilmesine yönelik bir takım devletin paternalistik müdahalelerinin olduğu durumlarda bireyin eyleminin topluma yönelik negatif bir dışsallığından bahsetmek mümkün değildir. Bu sebeple liberteryenizm açısından devletin salgın dönemlerindeki tavrını salgın dönemleri dışında meşru görmek için gerekli şartlar bulunmamaktadır.

Salgınla mücadelede zorunlu aşığı meşru hale getiren zarar ilkesi argümanı maske, karantina, bazı kamu hizmetlerinde mahrum bırakma ve sokağa çıkma yasaklarını da meşru hale getirmektedir. Eğer salgın felaket boyutuna varacak düzeye ulaşırsa bu tür uygulamalar ve yasaklar bireylerin zarar görmesini engellemeye yöneliktir. Maske takmayanlar, hasta oldukları halde karantinaya girmeyenler, aşı olmayıp herkesin faydalandığı ulaşım ve eğitim gibi kamu hizmetlerinden faydalananlar, sokağa çıkma yasağına uymayanlar bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde toplumdaki diğer bireylere ciddi şekilde zarar vermektedirler. Bu yüzden bunu engellemek amacı taşıyan kamu politikaları liberteryenizmin temel ilkeleri ve unsurlarıyla örtüşmektedir.

Sonuç

İnsanların birlikte yaşamaya başlamasıyla birlikte salgın hastalıklar hayatın parçası haline gelmiştir. Salgın hastalıklar sağlığın bireysel boyutuna ek olarak toplumsal boyutu olduğuna da işaret etmektedir. Pandeminin iktisadi, siyasi ve sosyal hayata dair ciddi zararlar verdiği son yıllarda bir kez daha kanıtlandı. Salgın hastalıklar bazen felaket seviyesine varan zararlara sebep olmaktadır. Bu tür zararlı sonuçları olan sosyal bir felaketin üstesinden gelebilmek için zor kullanımını gerektiren bir takım kamu politikalarının benimsenmesi elzemdir.

Zorunlu maske, aşı, karantina, kamu hizmetlerinde yoksun bırakma, sokağa çıkma yasağı ve para cezası salgın hastalıklarla mücadelede kullanılan kamu politikası araçlarıdır. Salgını durdurmaya ve bitirmeye yönelik kullanılan bu araçlar, birey üzerinde devletin zor kullanmasını gerektirmektedir. Bir başka deyişle birey devletin zor kullanımını içeren bu politikalara uymadığında bir yaptırımla karşı karşıya kalmaktadır. Bu yaptırımın bireyin hak ve özgürlüklerini kullanma kapasitesine ve özerkliğine ilişkin bir sınırlama olduğu aşıkardır. Devlet tarafından kamu politikaları aracılığıyla bu tür bir zor kullanımı söz konusu olduğunda buna yönelik en önemli itiraz liberteryenizmden gelmektedir.

Liberteryenizm birey özerkliği, hak ve özgürlükler, rıza, minimal devlet ve piyasa unsurlarını içeren bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda toplum ve devletin bireyin hak ve özgürlüklerine yönelik meşru olmayan müdahalelerine yönelik güçlü bir itiraz mevcuttur. Bu itiraz dikkate alındığında salgın dönemlerinde uygulanan yasağcı kamu politikalarının liberteryenizm perspektifinden savunmaya kalkışmak oksimoron bir çaba olarak değerlendirilebilir. Oysa liberteryen perspektifin dayandığı diğer unsurlara uygun bir şekilde J. S. Mill'in

zarar ilkesinden hareket ederek salgın dönemindeki yasakların liberteyen bir savunusunu yapmak mümkündür.

Her ne kadar zarar-fayda kavramları kullanılıyor olsa da salgın dönemlerinde liberteryenizm perspektifi faydacı felsefi geleneği esas alan bir zeminden hareket etmez. Bilakis sağlık alanında liberteryenizmin çok sınırlı düzeyde olsa komüniteryenizm tınısı içeren bir telos anlayışına dayandığını söylemek mümkündür. Salgın dönemlerinde liberteryenizmde örtük olan telos bireyin biricikliğini içeren bir boyuta sahip olduğu gibi toplumun genelini korumaya yönelik sosyal bir ima da içermektedir. Özellikle liberteyenizmin salgın dönemlerinde bireyin bireysel ya da kolektif bir grubun parçası olarak diğer bireylere zarar vermekten kaçınması gerektiği vurgusu aslında bir yönüyle bireyi yapılması gereken doğru erdemli eylemi yapmaya yönelik bir davettir. Bu davetin sağlık söz konusu olduğunda ortak yararı gözetme erdemine ilişkin ima içerdiği de iddia edilebilir. Bir başka deyişle bu telos sadece bireyle ilgili olmayıp bireyi aşan ve ortak yararı içeren erdemle ilişkilendirilebilecek komüniteryen bir niteliğe de sahiptir.

Kaynakça

- Bailey, R. (2005). *Liberation Biology*. New York: Prometheus Books.
- Barnett, R. E. (2007). "Modern Liberteryenizmin Ahlâkî Temelleri". (Çev. Mustafa Erdoğan). *Liberal Düşünce Dergisi*. Sayı 45: 9-26.
- Brennan, J. (2015). *Liberteryenizm*. (Çev. A. Yayla). Ankara: Liberte Yayınları.
- Brennan, J. (2016). "A Libertarian Case for Mandatory Vaccination". *Journal of Medical Ethics*. 1-7.
- Brennan, J., ve Vossen, B. van Der (2017). "The Myths of the Self-Ownership Thesis". Ed. Brennan, J., van der Vossen, B., and Schmidtz, D. *The Routledge Handbook of Libertarianism*. NewYork:Routledge: 199-211.
- Brennan, J.F. ve Jaworski, P. (2016). *Markets without Limits: Moral Virtues and Commercial Interests*. New York and London: Routledge.
- Can, M. (2021). "Liberteryen Teoride Özgürlüğün Doğası ve Değeri". *Felsefelogos*. Sayı 77: 251-263.
- Can, N. (2007). "Siyasal Bir Felsefe Olarak Liberteryenizm". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 10(2):39-51.
- Cochrane, J. H. (1995). "Time-Consistent Health Insurance". *The Journal of Political Economy*. 103(3): 445-473.
- Cochrane, J. H. (2009). "Health-Status Insurance: How Markets Can Provide Health Security". *Policy Analysis*. 633:1-12.
- Cunliffe, J. (2000). Introduction: Left-Libertarianism-Historical Origins. Eds. Vallentyne, P. ve H. Steiner. *The Origins of Left-Libertarianism: An Anthology of Historical Writings*. New York: Palgrave.

- Didin, D. B. (2024). "Fikri Mülkiyete Liberteryen Bakış: Deontolojik ve Sonuçsalci Yaklaşımlar". *Liberal Düşünce Dergisi*. Sayı 114: 21-44.
- Flanigan J. A. (2014). "A Defense of Compulsory Vaccination". *HEC Forum*. Sayı 26:5-25.
- Flanigan J. A. (2017). *Pharmaceutical Freedom*. Oxford&London: Oxford University Press.
- Flanigan J. A. (2018). "A Libertarian Approach to Medicine". Ed. J. Brennan, B. V. der Vossen and D. Schmidtz, *The Routledge Handbook of Libertarianism*. New York and London: Routledge: 405-417.
- Fried, B. (2004). "Left-Libertarianism: A Review Essay". *Philosophy&Public Affairs*. 32(1): 66-92.
- Friedman, M. (2008). *Kapitalizm ve Özgürlük*. (Çev. D. Erberk ve N. Himmetoğlu). İstanbul: Plato Film Yayınları.
- Gürpınar, D. (2009). "Liberteryenizm ve Liberalizm Arasında Liberal Düşünce Topluluğu". *Liberal Düşünce Dergisi*. Sayı 56: 33-59.
- Hayat Öktem, Ö., Nisa Karaoğlu, F. ve Kul Uçtu, A. (2023). "Aşı Reddi". *YOBU Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 4(2): 204-211.
- Hayek, F. A. (2004). *Kölelik Yolu*. (Çev. T. Feyzioğlu ve Y. Aslan). Ankara: Liberte.
- Hayek, F. A. (2012). *Hukuk, Yasama ve Özgürlük*. (Çev. A. Yayla, M. Erdoğan ve M. Öz). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Hayek, F. A. (2013). *Özgürlüğün Anayasası*. (Çev. Y. Z. Çelikkaya). Ankara: Bigbang Yayınları.
- Hoppe, H.H. (1989). *A Theory of Socialism and Capitalism*. Boston: Kluwer Academic Publishers.
- Hoppe, H.H. (2013). *What Must Be Done*. Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- Kalkan, B. ve Güzgü P. E. (2023). "Epistocracy vs constitutional democracy: A Hayekian response to Jason Brennan." *Masyarakat, Kebudayaan Dan Politik*. 36(1):44-57.
- Kırlı Baydur, Ö. (2023). *Liberteryenizm*. Ankara: Liberte Yayınevi.
- Kocaoğlu, M. (2014). *Robert Nozick: Adalet Teorisi ve Temel Kavramları*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Kocaoğlu, M. (2018). Liberteryenizm, Yeniden Dağıtım ve Devlet. Eds. C.C. Aktan ve B. Şahin. *Liberalizm, Demokrasi ve Sınırlı Devlet*. Ankara: Orion Yayınevi.
- Mill, J. S. (2003). *Hürriyet Üstüne*. (Çev. M. O. Dostel). Ankara: Liberal Düşünce Topluluğu.
- Mill, J. S. (2017). *Faydacılık*. (Çev. S. Aktuyun). İstanbul: Alfa.
- Nozick, R. (2006). *Anarşi, Devlet ve Ütopya*. 2. Baskı. (Çev. A.Oktay). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Rothbard, M. N. (2009a). *Özgürlüğün Etiği*. (Çev. R. Tapramaz). Ankara: Liberte.
- Rothbard, M. N. (2009b). *İnsan, İktisat ve Devlet Cilt 1*. (Çev. A. Uzun ve A. M. Uzun). Ankara: Liberte.
- Sandel, M. J. (2022). *Adalet: Yapılması Gereken Doğru Şey Nedir?*. (Çev. M. Kocaoğlu). Ankara: Felix Kitap.
- Taner, A. (2013). "Çağdaş Liberalizmde Yeni Yol Ayrımı: Anarko Kapitalist Liberalizme Karşı Minimal Devletçi Liberalizm". *Liberal Düşünce Dergisi*. Sayı 69-70: 227-243.
- Taner, A. ve Yayla A. (2018). "Liberteryen Teoride Özgürlüğün ve Siyasetin Sınırları". *Liberal Düşünce Dergisi*. Sayı:91-92: 7-52.

- Vallentyne, P., Steiner, H., Otsuka, M. (2005). "Why Left-Libertarianism is Not Incoherent, Indeterminate, or Irrelevant: A Reply to Fried". *Philosophy&Public Affairs*. 33(2):202-215.
- Yaman, S. (2017). "Liberalizmin Çatışan Ekolleri: Liberteryenizm ve Evrimci Liberalizm". *Amme İdaresi Dergisi*. 50(2):1-23.
- Yaman, S. ve Tarhan, B. (2021). *Liberteryenizmin Felsefi Temelleri*. İstanbul: Liberus.
- Yoruldu, M. ve Çamlı A. Y. (2021). "Robert Nozick özelinde liberteryenizmin vergi adaleti tartışması". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 24(46): 1029-1042.
- Yorulmaz, D. S. ve Karadeniz, H. (2022). "Toplum Sağlığında Büyüyen Tehdit". *Sağlık ve Toplum*. 32(1): 23-27.
- Zwolinski, M. (2018). "Libertarianism and the Welfare State". Eds. Jason Brennan, Bas Van der Vossen ve David Schmidtz. *The Routledge Handbook of Libertarianism*. New York and London: Routledge, 323-342.